

Dolle koe en beschavingscrisis

JEAN PAUL DELÉAGE

Een jaar of tien geleden voor het eerst geïdentificeerd, ligt de bovine spongiforme encefalopathie (BSE) of 'dolle-koeien-ziekte' aan de oorsprong van een crisis zonder voorgaande: machteloosheid, zeg maar cynisme van de politiek verantwoordelijken tegenover de nieuwe kwesties rond risico's, veroorzaakt door de hedendaagse technologische megasystemen, de absurditeit van een kweekstelsel, totaal ongeschikt aan het korte-termijn-imperatief, op zijn beurt niet te verzoenen met respect voor de elementaire ecologische regels, de brutale versnelling in de daling van de rundvleesconsumptie en bijbehorende sociale catastrofe voor de kwekers, incoherentie en gevaar van de essentiële logica van een economisch liberalisme dat aan elke publieke controle ontsnapt, het in vraag stellen van de politieke besluitvormingsmechanismen op nationale en Europese schaal, het opnieuw in de vuurlijn komen van fundamentele wetenschappelijke dogma's, het zijn allemaal tekens dat er een bijzonder zwaarwegende drempel is overschreden in de escalatie van de grootste risico's. Het gaat hier echt om een **beschavingscrisis**.

Je vindt er een zelfde bundeling van oorzaken als bij de nieuwe drama's der moderne tijden, zoals de ziekte van Minimata¹, het asbestschandaal of de affaire van het besmette bloed. In het hartje van het probleem staan de immense technowetenschapsmachines, gericht op een enge socio-economische doelstelling, bewogen door de twee synergetische logica's van het geld en de macht, en geregeld door de almachtige wetten van de markt. Het draaide hier maar om één ding: zoveel mogelijk vlees produceren in zo kort mogelijke tijd en voor zo weinig mogelijk geld.

Als je, om dat te bereiken, gras en traditionele voedergewassen moet vervangen door dierlijke granen, en als die dan nog van verdachte kadavers afkomstig zijn,... wat zou het, als de operatie maar winst oplevert. Er is gewoon geen andere uitleg

.....

¹ Minimata is een Japans vissersdorp dat naast een fabriek ligt die jarenlang kwik in zee loosde; het eten van daar gevangen vis heeft geleid tot verschrikkelijke misvormingen bij pasgeboren kinderen. N.v.d.r. Oikos.

.....

voor het verlagen van de conditioneringstemperaturen van de granen: zo kon men immers energie besparen en de fabricagekosten op een rendabele manier drukken. En moeten we, in deze tegennatuurlijke logica, ook nog van vegetariërs vleeseters maken, wie trekt zich dat aan: het dier is toch niet meer dan een ding, de eerste schakel, de ruwe grondstof voor de agro-voedingsnetwerken. Deze 'verdingelijking' van de levende wereld en het huisdier heeft in de geschiedenis van het westen al heel wat weg afgelegd. Sedert de helft van de negentiende eeuw had het Amerikaanse kapitalisme het taylorisme op voedingsgebied uitgevonden met de industrialisering van de kweek en, in Chicago, de eerste installaties voor het aan de lopende band slachten van varkens en runderen. Een eeuw later betekent de veralgemening van mechanisering en chemicalisering van de landbouwproductie het breken van alweer een voorouderlijke band in onze relatie tot de levende wereld. Toegegeven, op Europees niveau garandeerde deze nooit eerder geziene expansie van dierlijke en plantaardige producten dan wel de zelfvoorzienendheid van de Gemeenschap op voedingsgebied, en méér dan dat. Maar ten koste van een transformatie zonder weerga van de activiteiten van de boeren, die in grote getale geëlimineerd werden door de landbouwmodernisering en, voor zover ze op het land bleven, veranderden in dienstenleveranciers aan de agro-voedings-multinationals. En ook ten koste van een zorgwekkende evolutie van het leefmilieu: nieuwe vervuilingen en verloederings in de intensieve landbouw- en veeteeltzones, en, op andere plaatsen, voortschrijdende braaklegging, plattelandsvlucht, ontvolkende dorpen.

De dolle-koeien-ziekte legt op ongemeen krachtige wijze alle contradicties bloot. Hernemen we even.

Contradicties van de macht, die gesymboliseerd worden door de onsamenhangendheid, ja, het cynisme van de politiek en de misdadige onverantwoordelijkheid van de nationale en Europese administraties. In juni van dit jaar (1996), terwijl medische en wetenschappelijke gegevens dag na dag de hypothese, dat de ziekteverwekker van de dolle koe overdraagbaar zou zijn op de mens, aannemelijker maken, beslist in Brussel de Commissie het embargo te versoepelen. Op twee september publiceert de krant *Libération* interne documenten die voor genoemde commissie hoogst bezwarend zijn. Jaren aan een stuk was het er haar vooral om te doen "... een koele houding te bewaren om op de markt geen ongewenste reacties te veroorzaken". Die interne nota van 10 oktober 1990 gaat zover te preciseren dat gevraagd werd "aan het Verenigd Koninkrijk om niet langer haar onderzoeksresultaten te publiceren" en besluit met een oproep om "deze ESB-zaak te miniseren door aan desinformatie te doen. Het is beter te zeggen dat de pers de neiging heeft om te overdrijven" !

De Franse regering blijft ook niet achter. Om ons te beperken tot de recentste periode en tot twee feiten tussen vele andere: de 8ste juni, om precies te zijn, vernemen de Fransen, dat een maand voordien een comité van experts aan de regering een rapport heeft overgemaakt dat oproept om het voorzorgsprincipe toe te passen: "het voorzorgsprincipe houdt in dat, wanneer beslissingen op het vlak van veterinaire en volksgezondheid genomen moeten worden, de ziekteverwekker van de ESB als overdraagbaar op mensen moet worden beschouwd." Nochtans

bleef dit rapport, ondanks alle mooie woorden over gegarandeerde transparantie, precies een maand lang geheim. Dankzij de actie van boerenvakbondsafgevaardigden, vernemen we eind september nog dat duizenden tonnen verdachte bloem het Franse territorium zijn blijven binnenstromen sinds begin 1996, volledig ongestraft, met volledig medeweten en medewerking van de douane-administratie!

Contradicties van de productivistische economie. ESB is niet besmettelijk van de ene koe naar de andere. Het wordt verspreid door een voedselbesmetting, die zelf voortvloeit uit een tegennatuurlijk kannibalisme. Het merendeel van de getroffen koeien stamt uit het Holstein-ras, dat bekend staat om zijn hoge melkproductiviteit. Om die productiviteit volop te laten spelen moet de voeding van de koe wel verrijkt worden met proteïnen. Amerikaanse soja of andere, in Europa gekweekte, proteïnebronnen kunnen daarvoor zorgen: maar de Britse multinationals verkozen dierlijke melen op basis van slachtafval en overschotten van vilbeluiken. Zo kon de Britse schapenvestapel, ze hebben de grootste in Europa, een goedkope en zekere bron van proteïnen opleveren voor de Europese runderen. Ook al was er toentertijd geen enkele vakspecialist onwetend van het feit dat tot 5% van de schapen konden besmet zijn met een bijzonder erge vorm van degeneratie van het zenuwstelsel, de draaiziekte. Erger nog, om kosten te besparen hadden de meelproducenten vanaf 1983 een essentiële fase bij het proteïnebereiden overgeslagen, namelijk de organische extractie ervan met stoom, een procédé dat ervoor zorgde dat de infectieverwekker van de draaiziekte werd vernietigd: te duur! Toen de koeien dan zelf door de ziekte werden getroffen, was het uiteraard rendabeler geworden van hun karkassen te recyclen. Zo werd de helse cirkel gesloten die deze vredige herkauwers omtoverde in gevreesde 'zelfverteerders'.

Contradicties van de techno-wetenschap. Het is altijd in naam van de onvermijdelijke vooruitgang van menselijk kennen en kunnen dat de meest gewaagde ondernemingen van de techno-wetenschap worden ondernomen: asbest moest ons beschermen tegen het vuur in de tempels van de moderne kennis, kerncentrales zouden ons bevrijden van verlamvend energiegebrek, de genetica werd de geest uit de fles die ons van de duizendjarige plagen van honger en ziekte zou verlossen. Elk van die pogingen liep, ten minste voor een deel, uit op een mislukking waarbij we werden meegesleept in de branding van collectieve angstgolven.

De dolle-koeien-affaire toont eens te meer aan dat de verhouding tussen samenleving en wetenschap van nu af onvermijdelijk via de politiek verloopt, en dus door een regulering die extern is aan de wetenschappelijke gemeenschap zelve. Enerzijds is dat zo vanwege het feit dat de moderne Staat overal de voornaamste steunpilaar vormt voor de wetenschappelijke onderneming, en, anderzijds, en voornamelijk, omdat de ontwikkelingen in deze onderneming, onafscheidelijk van hun technologische effecten, de politiek systematisch confronteren met "l'aporie des limites", zoals J.-J. Salomon het zo mooi uitdrukt.²

² Aporie zijnde het onvermogen om een filosofische kwestie tot een bevredigende oplossing te brengen: n.v.d.r. Oikos.

Anders gezegd: de bedreigingen die bepaalde techno-wetenschappelijke ontwikkelingen doen doorwegen doen ook de legitieme vraag rond hun limieten rijzen: "hoever kunnen we te ver gaan?" Het spreekt dat de wetenschappelijke clerus een van dé rechtvaardigende instanties is geworden voor de macht van de experts en beheerders die, soms terecht, vaker ten onrechte, de autoriteit van de Wetenschap inroepen, Wetenschap die van nu af een waarachtige cultus van de Staat grondvest. De eredienst van die cultus is niet meteen compatibel met de nieuwe vereisten van informatie en burgerschap die in onze samenleving de kop opsteken. Ze staat lijnrecht tegenover een behoefte aan democratie die zich beroept op andere legitimeringsbronnen dan die van de techno-wetenschappelijke expertise, de competitiviteit of de winst.

De ecologische disciplines kunnen evenmin deze nieuwe vereisten omzeilen. Natuurlijk past het om hier te herinneren aan de onontbeerlijke autonomie van de vorsersactiviteit ter verdieping van het patrimonium der erkende kennis, wat men met een moeilijk woord het paradigmatische niveau van de wetenschap pleegt te noemen. Vanuit dat oogpunt schokken de dolle-koeien-affaire en de prionziektes³ trouwens de stevigst verankerde dogma's van de biologie (zeker het dogma dat stelt dat met elke proteïnensequentie een, en niet meer dan één, structuur overeenstemt, namelijk die met de hoogste thermodynamische stabiliteit). Op programmatisch vlak, op het scharnierpunt tussen de wetenschapsgilde en de samenleving die haar omvat, is de les niet minder fundamenteel. Alleen een uiterst bescheiden opstelling vanwege de experts en nog meer eisen tot helderheid vanwege de burgers kunnen leiden tot een open socialisatie van de wetenschappelijke thema's en een rechtvaardig evenwicht verzekeren tussen de autonomie van de onderzoekssfeer en de noodzakelijke sociale controle op haar oriënteringen en resultaten.

Uiteindelijk is het aan ons om te kiezen tussen twee opvattingen van de moderniteit: zij die de natuur verknecht door er dermate tegenin te gaan dat ze haast wordt vernietigd, ten koste van nooit gezien menselijk leed; of zij die een vorm van samenwerking zoekt met haar in het kader van een universele humanistische visie, die weigert om al wie en al wat op rekening van de vooruitgang door het barbaarendom dat economisch liberalisme heet, wordt afgeschreven, en dat is vandaag zowat het merendeel van de mensheid, dan maar aan zijn lot over te laten.

3 Het gaat hier om proteïneachtige besmettelijke deeltjes, ook prions genoemd, die de ziekte van Creutzfeldt-Jacob veroorzaken. N.v.d.r.

Jean Paul Deléage doceert fysica en wetenschapsgeschiedenis aan de Universiteit VII te Parijs. Hij is de auteur van: *Histoire de l'écologie, une science de l'homme et de la nature*. Hij is ook directeur van het blad *Ecologie et Politique*. Het artikel kan beschouwd worden als een inleiding op enkele andere (hierbij warm aanbevolen) bijdragen over ge- en misbruik van dieren, de vleesindustrie in haar historische context geplaatst (vooral: *Brève histoire dus monde vue du côté carnivore* en *Chicago: l' invention du taylorisme alimentaire*).

Het is door Jan Matthieu vertaald uit het Frans uit *Ecologie et Politique*, 18/19, winter 1996, en mag met vriendelijke toestemming van Jean Paul Deléage worden gepubliceerd in Oikos.